

ATATÜRK'ÜN TÜRK SANATINA VERDİĞİ DEĞER

SAİM SAKAOĞLU *

Devletleri kurup, onlara yeni bir yön, yeni bir hız veren büyük insanların, başardıkları işlerin büyüklüğüyle orantılı olarak başka meziyetlerinin de olması tabiidir. Bu meziyetlerin başında onların sanat sevgisi gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk de, sanata son derece değer vermiş bir devlet kurucusudur. O, bu ilgisini hayatı boyunca devam ettirmiş ve sanat dalları arasında hiçbir ayırma gitmeden bütün dalları aynı sevginin kollarıyla sarmıştır. Gazi'nin sanata karşı, sanatkâra karşı, sanat eserine karşı olan bu yakın ilgi ve sevgisi, 1938 yılına kadar hiç eksilmeden devam etmiştir.

O'nun, 25-26 Ocak 1923 gecesi, bir Anadolu seyahati sırasında uğradığı Alaşehir'de halka hitaben yaptığı konuşmada, daha Cumhuriyet'in ilânından dokuz ay evvel söylediği şu sözler, gelecekte takip edilecek yolun tesbiti gibidir. O, bu konuşmasında kazanılan zaferden bahsetmiş, sonra da sözü gelecekte yapılacak işlere getirmiştir.

“Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halâs-ı hakikiye sevketmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyât-ı askeriyyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisât zaferlerine hazırlanalım.”¹

O'nun “ilim” ve “irfan” şeklinde ifade ettiği kavramlar, şüphesiz sanatı da içine almaktadır. Gazi'ye, göre, gelecek nesilleri yalnız ekonominin dar kalıplarına sıkıştırmayacak, fakat “ilim” ve “irfan” gibi ferahlatıcı iki gücün de ellerine teslim edeceğiz.

Gazi, daha sonraki konuşmalarında sanatın her koluna temas eden güzel sözler söylemiştir. Bunlar arasında edebiyat, musıkî, heykeltraşlık, tiyatro, resim gibi güzel sanatlar, hat gibi ananevî sanatımız ve bıçakçılık,

* Profesör Dr. Saim Sakaoglu, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*, 3. B., Ankara 1981, s.72.

nalbantlık, saraçlık gibi zanaatlar yer almaktadır. Onun, Bursalı bıçak ustası Refik Efendi'ye gönderdiği takdirmâne çok mânâlıdır.

Esas konumuza girmeden bir konuyu kısaca açıklamak isteriz. O'nun, "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur" sözü, güzel sanatlar için değil, Adana esnafı ile yapılan bir sohbet sırasında halk zanaatları için söylenmiştir. Yeri gelmişken hatırlatmak ve bugüne kadar yapılan bir hatayı düzeltmek isteriz.

Gazi'nin sanata yaklaşmasına gelince ... Biz, bu konuyu değişik açılardan ele almak istiyoruz. Devlet kurmuş yüce bir insanın, çeşitli vesilelerle sanata yaklaşmasını, onu adeta yaşamasını tabii karşılıyoruz. Hat sanatında mazinin güzelliklerini yaşarken, bugün zanaat adını verdiğimiz dallarda da, unutulmaya yüz tutan ata yâdigârı meslekleri son temsilcileriyle tanıma fırsatını bulmuştur. Kulağa olduğu kadar ruhlara da hitap eden musikî, onda adeta edebiyatla birleşmiş gibidir. Yanık bir türkü güftesi, Nedim'den dinlenen bir beyitle bütünleşivermektedir. Gözleri büyüleyen heykel ve bilhassa resim sanatı, bizdeki en güzel örneklerini onun teşvik ve yardımlarıyla vermiş gibidir. O, anevî sanatımızla güzel sanatları birleştirirken zanaatı da unutmamış, komple bir sanat âşığı olduğunu ortaya koymuştur.

1. Anevî Sanatlar

Hat, tezhip, minyatür, cilt-ebri, çini desenleri, kilim-halı, altın döğme, kakmacılık, oymacılık gibi dalları bulunan anevî sanatımız, asırların süzgecinden geçerek ve nice ünlü ustaları yetiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Ancak, bunlardan bazıları bugün son demlerini yaşamaktadır. Eskinin engin ilgisi, sonsuz himâyesi ve hepsinden de mühimi şaşmaz zevki, günümüzde birtakım taklitlerin peşine takılıp gitmektedir. Her şeyin sunisinin yapıldığı bir dünyada göznuru bir el işini takdir edecek kaç kişi kalmıştır ki? ... Zengin hanımlarımız bile, tarihî takılarının yerine onların taklitlerini takmıyorlar mı? ... Böyle bir devirde, yıllarını bir ağaç parçasını can vermeye ayıracak insana kim sahip çıkabilir?

Gazimizin bu konudaki dikkati ve yaklaşımı onun devrinde, eskiden olduğu gibi, ata yâdigârı anevî sanatlarımıza sahip çıkıldığına işaret etmektedir. 1984 yılında, bir bankamız tarafından süsleme dalında verilen büyük armağanı kazanan Prof. Emin Barın, bu konudaki tesbitlerinde şöyle demektedir:

“Batı karşısında en az etkilenen hat sanatı olmuştur. Bunun nedeni hat sanatının kendine özgü ananesi, çok disiplinli kurallara bağlı oluşu ve Batı’ya ters düşüşüdür.”

“Bu sanat kollarının endişe verici durumu karşısında, geleneksel sanatımızın son ustaları bir araya geldiler. Cumhuriyet döneminden önce Şeyhülislâm Hayri Efendi’nin öncülüğü ile ‘Medresetü’l-Hattatîn’ adında bir okulun açılmasına önyak oldular. Reisü’l-Hattatîn Ahmet Kâmil Akdik, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer, Hattat Hulûsi Efendi, Necmettin Okyay, Hacı Nuri, Müderris Ferit Bey, tezhip-minyatür sanatçısı Hüseyin Tahirzâde, Müzehhip Vaha Bey gibi ustalar bu okulda görev aldılar. Cumhuriyet devrinde de çalışmalarını sürdüren bu okul Atatürk’ün emri ile ‘Şark Süsleme Sanatları’ adı altında Güzel Sanatlar Akademisi’nin ‘Dekoratif Sanatlar Bölümü’ne bağlandı. Böylece yeni katılan genç hocaların da gayreti ile Doğu’ya dönük bakış çağdaş görüşle birleştirilmiş, Türk Süsleme Sanatlarının tümü ele alınarak yabancı unsurlardan arınması için çalışılmıştır. O zamana kadar üzerinde durulmayan millî kültür kavramı, kendimize özgü şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilmiştir.”

“Atatürk’ün geleneksel sanatlara olan ilgisi I. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen bir olayda açıkça görülmektedir. Olay son devrin tanınmış hat üstadlarından Macit Ayrâl’in başından geçmiştir. Çanakkale’de muharebe, derin kazılmış siperlerde devam ederken kendisi sıtmaya yakalanmıştır. Sıtma nöbeti gelmediği zamanlar yanında bulunan mürekkep ve kalemi ile yazdığı yazıları siperin duvarına asmaktadır. Teftişe gelen Mustafa Kemal siper duvarlarındaki yazıları görür. Yazıları çok beğenen Mustafa Kemal kendisine kim olduğunu sorar. Hattat olduğunu öğrenince yanındakilere, ‘Bunlar sanat eseri yazılar, memleket böyle sanatkârları kolay yetiştiremez, böyle bir sanatkârın burada işi ne. Kendisini yarın terhis edeceksiniz’ diye emir verir. Macit Ayrâl ertesi gün terhis edilir.”

“En müşkül anlarında bile böyle bir sanatkâr düşünmesi, koruması Atatürk’ün geleneksel sanatlara olan sevgisinin en güzel delilidir.”²

2. Bir Türk Evi

El sanatları ve zanaatlara geçmeden evvel şu küçük tesbiti dikkatlerinize sunmak isterim. Türk insanının ‘muasır medeniyet seviyesi’ne ulaş-

² Emin Barın, “Atatürk ve Geleneksel Türk Sanatları,” *Atatürk ve Sanat Sempozyumu*, 26-28 Ekim 1981 İstanbul, İstanbul 1982 (?), s.69.

masını isteyen Gazi, kendisini maziden koparmıyor, belki de çocukluk günlerinin Selânik'inde uzaktan gördüğü ve sisli bir perdenin arkasında belli belirsiz hatırladığı bir Türk evini hayalinde yaşatıyordu. Zorluklar içinde geçen çocukluk çağı, onun hayalinde, bunca savaşa, bunca yorgunluğa rağmen hâlâ canlılığını muhafaza etmektedir. Onun, 1933'te, Cumhuriyetimizin ilânının 10. yıldönümü münasebetiyle tertip edilen bir sergiyi ziyareti ile ilgili olarak Malik Aksel şöyle demektedir:

“10. yıl merasimi başlamadan birkaç gün evvel Atatürk, Kız Enstitüsü'ndeki hazırlıkları görmek üzere sergileri geziyordu. O sıralarda Fransa ve Belçika'dan gelmiş genç kız öğretmenlerden Kâmile Hanım'ın şapka sergisi bulunuyordu. Bu sergi çorak Ankara'da bir Paris havası estiriyordu. Öğretmen Zekiye Hanım'ın yapma çiçekleri, sonra goblen işleri dikkati çekiyordu.”

“Bütün bunlarda parola şu idi: Eski yerilecek, yeni övülecekti. Afişlerde, resimlerde eski ve yeni savaşında, eski daima mağlup durumda idi.”

“Atatürk yine yanında İhsan Sungu, onun da yanında İsmail Hakkı olmak üzere bu mukayeseli sergiyi gezerken modern Türk odasına girdi. Odada sıra ile koltuklar, bir büfe, duvarda elektrikli yuvarlak bir saat, komodin, gardırop, etajer, bütün yabancı adlı eşya, para ve tablolar bulunuyordu. Buradan eski Türk odasına geçti. Kafeslerden sızan güneşin halılar üzerindeki boncuk boncuk pırlıtsı, pirinç mangal, hücreler, bunlar içinde gülabdânlar, buhurdânlar, tesbihler, divanda büyük pandüllü saat, raflarda kitaplar, kıymetli bakır eşya, sedir halıları köşelerde dantelli, işlemeli yastıklar, sonra gergef, kasnak işleri gözleri alıyordu.”

“Atatürk, bir müddet dalgın bu odayı seyrettikten sonra yanındakilere:

— Eski evlerimiz hiç de çirkin değildi, dedi.”³

Evet, eski Türk evi, bizim evimizdi ve Gazimizin de dediği gibi “çirkin” değildi. Ama bugün gülabdâni, buhurdâni, pandüllü saati kaç gencimiz biliyor ki? ... Görseler bile ne olduğunu anlayabilirler mi ki ?

3. El Sanatları - Zanaatlar/Halk Sanatları

El sanatlarımız, Türklüğün varlığıyla ortaya çıkmıştır. Onlar, Türk insanının günlük hayatının ayrılmaz birer parçası olmuş, günden güne geli-

³ Malik Aksel, “Atatürk ve Sanat Anıları,” *Atatürk ve Sanat Sempozyumu*, s. 6.

şerek zamanla en güzel şeklini almıştır. Bugün el sanatları dediğimiz zaman aklımıza çeşitli meslekler gelmektedir. Demire şekil verme, kenevir-den sepet yapma, yünden çeşit çeşit ev ve giyecek eşyası üretme, hep el sanatlarımızın eseridir. Şairin,

Yeşil otta beyaz ayran gizlidir

dediği gibi, beyaz yünde de kiliminden gömleğine, çorabından başlığına kadar her şey gizlidir.

Bir araştırmamız Gazi'nin el sanatları ile ilgili bir hassasiyetine şöyle temas etmektedir:

“1933 yılında Ankara Sergievi'nde ‘Türk El Sanatları Sergisi’ açılmıştı. Sergide teşhir edilen eserler yanında, nasıl yapıldığını gösteren sanatçılar çalışmaktaydı. Atatürk büyük özenle hazırlanan ‘Şark Süsleme Pavyonu’nu ziyaret etti. Sergide çalışmakta olan Muhsin Demironat’ı tebrik ederek süsleme ve motifler hakkında bazı sorular sordu.Yanında bulunan Millî Eğitim Bakanı Saffet Arıkan’ı, ‘Bu sanatkârlara iyi bakıyor musunuz? Bu sanatlar bizim öz sanatlarımızdır. Bu sahada mütehassıs eleman yetiştirmek zorundayız. Zirâ her sahada dışarıdan mütehassıs getirebiliriz, ama kendi öz sanatlarımız için böyle bir şey düşünülemez,’ diyerek ikaz etmesi bugünkü endişe verici durumu daha o zaman işaret etmesi, Atatürk’ün ne denli ileri görüş sahibi olduğuna en belirgin örnektir.”⁴

‘Zanaat’ terimini, Büyük Türkçe Sözlük şöyle tarif etmektedir:

“Maddî ihtiyaçları karşılamak maksadıyla yapılan, ustalık ve mahareti gerektiren iş.”⁵

Bu tarifiñ içine neler neler girmez ki. ... Kilimcilik, keçecilik, yazmacılık, bıçakçılık, tesbihçilik, tarakçılık, sabunculuk, marangozluk, vs. Bunların hepsi Türk insanının asırlardan beri uğraştığı, para kazanırken bir zevki sergilediği işlerdir. Bugün, bunların da çoğu tarihe karışmıştır. Erzurum’da, Aşağı ve Yukarı Mumcu dediğimiz zaman, aklımıza, burada vaktiyle mumcuların bulunduğu gelir mi acaba ? Ya İstanbul’da ... Simkeşhâne’de ne yaparlardı ? Fermenciler’in yaptığı ne idi acaba ?

Gazi, bu tür meslek erbabının sanat güçlerini de her zaman değerlendirmiştir. Onun bu takdirlerinden bazılarını şöyle dile getirebiliriz.

⁴ Bann, a.g.m., s.70.

⁵ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2. B., Ankara 1982.

3 Nisan 1922 tarihinde gittiği Konya'da, Askerî Nalbant Okulu'nda yapılan diploma töreninde hazır bulunanlara hitaben yaptığı konuşmanın sonunda şöyle demektedir:

“Efendiler,

“Memleketimizin feyyaz topraklarından, nâmütenâhi fezâilinden, mütenevvi ve zengin menâbiinden kimseye muhtaç olmaksızın hakkıyla istifade edebilmek için ve binaenaleyh milletimizi mesut ve müreffeh, ordumuzu tamamen ihtiyaçtan müstağni ve kavi yaşatabilmek için sanat elzemdir.”

“Sanatın en basiti, en şereflişidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant, hayat-ı içtimâiyemizde, hayat-ı askeriyyemizde hürmet ve haysiyet mevkiine elyak sanatkârlardır.”

“Bugün bir sanat müessesenin içinde bulunduğumdan, bu müessesenin ikinci mahsulünü orduya takdim ettiğini gördüğümden cidden bahtıyarım. Bu müessesenin vücade getirilmesine hizmet edenlere hassaten teşekkür ve onları takdirat ile tebrik ederim.”⁶

Bu konuşmadan sonra diplomaların dağıtılmasına geçilmiş ve Gazi bu arada şu kısa konuşmasını yapmıştır:

“Muhterem Ustalar! Bugün size şu şahadetnâmeleri verirken derin bir hiss-i meserretle mütehassis bulunuyorum. Buradan ordumuza dahil olacaksınız, hidemât-ı vataniyyenizi yapacaksınız. Ordumuzun sizinle müftehir olacağına kâilim. Ordu, sizin gibi ustalara mâlik oldukça memnun olacaktır. Çoğalmanızı temenni ederim.”⁷

“Atatürk, Cumhuriyeti ilân etmeden birkaç ay evvel çıktığı Güney Anadolu gezisinde Adana'ya da uğramış ve üç gün kalmıştı. Bu üç gün zarfında Atatürk, Adanalılardan büyük bir yakınlık görmüştü. 16 Mart 1923 günü Adana'dan Mersin'e geçecekti. O sabah Adana esnafları adına yapılan toplantıda Ahmet Remzi (Yüreğir) bir konuşma yapmış ve Adana esnafı hakkında uzun uzun bilgiler vermiştir. O, 300'den fazla talebesi bulunan bir de Çıracık Mektebi açtıklarını da bu arada belirtmiştir. Atatürk de bu konuşmaya birkaç cümle ile katılır. Bu konuşmanın başlangıç bölümü şöyledir.”⁸

⁶ *Atatürk'ün Söylev ...II*, s.32-33.

⁷ *A.g.e.*

⁸ Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana 1939, s.22; Saim Sakaoglu, “Atatürk'ün Vecizeleri,” *Kemalist Atılım*, cilt 2, sayı 16, Kasım 1982, s.27.

“Adana'nın muhterem sanatkârları,

Hepinizi samimiyetle, takdirle, muhabbetle selâmlarım. Arkadaşımızın verdiği izahattan fevkâlade memnun oldum. Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lâzımdır ve bilirsiniz ki bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa, tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve âlil bir kimse gibidir. Hatta kasdettiğim mânâyı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur.”

“Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirâk faaliyeti âdetâ bir ihtiyâc-ı ilâhî olunca, maksatları birleştirmenin nasıl bir zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse, aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil tahtına girmesi lâzımdır.”⁹

Bursalı bıçak ustası Remzi Efendi, Gazi'ye eserlerinden birkaç örnek takdim ederek bu ata yâdigârı sanatı devlet büyüğümüzün sevmesine vesile olur. Bu takdimden mütehassis olan Gazi, “Remzi Usta'ya” hitabıyla başlayan şu takdirnâmeyi yazıp imzalamışlardır.

“Eser-i sanatınız olan bıçakları, yalnız Bursalı bir Türk ustasının yâdigârı değil, sanata karşı olan millî kabiliyetlerimizin bürhanı gibi saklayacağım. Biz Türkler yüz sene evveline kadar her şeyi kendi çekicimizle, kendi örsümüz üzerinde vücuda getirir, kendi çarşımızda kendi elimizle satardık. İşte bunun için büyük bir millettik. Şimdi açılan demir devresidir. Sizi bu devirde en büyük ustalarımızın sırasında görmek ister ve tebrik ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal”¹⁰

Bu takdirnâme, 2 Şubat 1930 tarihli gazetelerde yer almıştır.

Atatürk'ün, Remzi Usta'ya verdiği takdirnâmesinde yer alan, “kendi çekicimizle, kendi örsümüz üzerinde” ifadesi, bize Ergenekon'dan çıkışı hatırlattığı gibi, Ömer Seyfettin'in çeliğe çifte su veren ustasını da hatırlatmaktadır.

⁹ Atatürk'ün Söylev ... II, s.125; Toros, a.g.e., s.22.

¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, Ankara 1972, s.203.

4. Güzel Sanatlar

Güzel sanatlar pekçok devlet başkanının ilgisini çekmiştir. İçlerinde resim yapanlar, bir musikî aletini çalanlar, şiir yazarlar bile vardır. Bir konseri dinlemek, bir romanı okumak, bir sergiyi gezmek, herhalde her devlet başkanının vakit buldukça müracaat edeceği en iyi dinlenme üsûlüdür. Bir devletin bekâsını düşünmenin yanında, diğer pekçok yorucu işlerin insan vücudunda meydana getirdiği maddî halsizlik, güzel sanatlar gibi birkaç kapısı olan bir bahçede her halde en iyi ve en kolay şekilde gidilecektir.

Atatürk de güzel sanatların hemen her dalıyla ilgilenmiş, sanatkârları korumuş ve takdir etmiştir. Bir ressama karşı duyulan sevgi, bir bestekâra, bir heykeltraşa karşı duyulan sevginin aynısı olmuştur. Bütün sanatkârlar aynı ilgi ve sevgi hâlesiyle kuşatılmışlardır. Bu ilgiye geçmeden evvel, Gazi'ye göre güzel sanatların ne olduğu hususuna eğilmek isteriz.

Bilhassa dil meselelerinde Atatürk'ün sık sık yakınında olanlardan Ahmet Cevat Emre, Dolmabahçe'deki bir sohbeti şöyle anlatmaktadır:

“Bir akşam, Dolmabahçe Sarayı'nda, sanatkâr ve âlimlerin hazır bulunduğu bir toplantıda, sohbet sırasında konu sanatın ne olduğu hususuna gelir. Gazi, sanatı şöyle tarif eder: ‘Sanat, güzelliğin ifadesidir. Bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musikî, nakş ile olursa ressamlık, naht ile olursa heykeltraşlık, bina ile olursa mimarlık olur.’”¹¹

Ona göre sanatkâr olmak, sanıldığı gibi kolay değildir. İnsanlar, hayatta en yüksek mevkilere gelebilirler, ama sanatkâr olamayabilirler. O, 1927 yılında, Çankaya Köşkü'nde, Şehir Tiyatrosu sanatkârlarının da davet edildiği bir ziyafet sırasında, hazır bulunanlara hitaben yaptığı konuşmada şöyle demektedir:

“Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta reisi-cumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim.”¹²

Türk insanında var olan güzel sanat aşkı, O'nun dilinde Onuncu Yıl Nutku'nda daha mânâlı bir şekilde ifade edilmektedir. Sanatın her dalın-

¹¹ Ahmet Cevat Emre, “Büyük Gazi ve Sanat,” *Muhterem Mecmuası*, cilt 1, sayı 2, 30 Kasım 1928, s.84; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Sohbetleri*, Ankara 1971, s.25; U. Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 2. B., Ankara 1970, s.14.

¹² Arif Kaptan, “Atatürk ve Sanat,” *Türk Dili*, cilt 5, sayı 50, 1 Kasım 1955, s.80.

da gösterilen başarı, insanımızın yapısında var olan güzeli yakalama arzusundan başka bir şey değildir. Büyük heyecanlarla kutlanan bu yıldönümünün nutkunda O şöyle diyordu:

“Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan ehemmiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemediyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.”

“Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.”¹³

O, bu konuşmasından üç yıl sonra, Meclis’i açış konuşmasında bazı müjdeleri de beraberinde getiren sanat sevgisini şöyle ifade etmiştir:

“Güzel sanatlara da alâkanızı yeniden canlandırmak isterim.”

“Ankara’da bir konservatuvar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için bir hazdır.”

“Güzel sanatların her şubesi için, Kamutay’ın göstereceği alâka ve emek milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir.”¹⁴

A. Edebiyat

Edebiyat ... En sıkıcı konulara bile bir canlılık veren, maddeyi yeni bir hüviyete büründürerek bizlere takdim eden, dikkatimizi bir hevesin peşine takıp başka âlemlere doğru yol aldırان, sanatın bir kolu. Söze renk ve sese ahenk katan bu sanat, maksadına ulaşmak için çeşitli fezalarda uçuşup durmaktadır. Şiiriyle, romanıyla, hikâyesiyle bizleri çok uzun bir vadinin sonunda okyanuslara ulaştırmakta, ufkun sonsuzluğuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Edebiyat, savaşın dağdağası ile sakin bir denizin sessizliğini, aynı güzel ölçü ile, seslerin tartılması ile bize bir sanat eseri olarak sunuvermektedir. Bu güzelliğe, bu yakalamaya her insan gibi devlet kurucuları da âşıktır; onun peşine, bir sevgiliyi takip edercesine takılıp gitmişlerdir.

¹³ Atatürk’ün Söylev ... II, s.275.

¹⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938), 3. B., Ankara 1981, s.387.

Gazi Mustafa Kemal, edebiyatı hem yaşamış, hem de onun, adeta teorisiyle uğraşmıştır. O, bir konuşmasında edebiyatla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Edebiyat denildiği zaman şu anlaşılır; söz ve mânâyı, yani insan di-
mağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duy-
gularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları, çok alâkalı kılacak surette
söylemek veya yazmak sanatı. Bunun içindir ki, edebiyat, ister nesir halin-
de olsun, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltraşlık gibi
bilhassa musıkî gibi, güzel sanatlardan sayılagelmektedir.”

“Beşeriyette en müsbet ilim ve en ince teknik esaslarına dayanan ha-
yatla ve kanla karşılaşmak kendileri için mukadder olan askerlik gibi
yüksek bir idealist meslek dahî, kendini içinde bulunduğu ictimai heyete
anlatabilmek ve bu büyük insanlık ve kahramanlık yolculuğunu hazırlaya-
bilmek için, uyandırıcı, hedeflendirici, yürütücü ve nihayet fedakâr ve
kahraman yapıcı vasıtayı edebiyatta bulur.”

“Bu itibarla, edebiyatın her insan cemiyeti ve bu cemiyetin hal ve is-
tikbalini koruyan ve koruyacak olan, her teşekkül için, en esaslı terbiye
vasıtalarından biri olduğu, kolaylıkla anlaşılır.”

“Bunun içindir ki, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı edebiyat
öğretiminde şu noktalara, bilhassa ehemmiyet ve kıymet vermelidir:

“a - Türk çocuğunun kafasını fitrî yaradılışındaki dikkat ve itinaya
göre tekevün ettirmek. Bu, Cumhuriyetin sıhhi düzeni ile alakadar olan
vekâlete de teveccüh eden bir vazifedir.

“b - Güzel muhafaza edilen, Türk kafa ve zekâlarını açmak, yaymak,
genişletmek. Bu, bilhassa Kültür Bakanlığı'nın vazifesidir. Bununla birlikte
olarak, müstait Türk çocuk kafalarına müsbet ilim ve maddî teknik mef-
humlarını, yalnız nazari olarak değil, aynı zamanda pratik vasıtalar ile de
yerleştirmek,

“c - Bir taraftan da, Türk kafalarındaki kabiliyetleri, Türk karakterin-
deki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendileri-
ni hiç zorlamadan, natürel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye onları alıştır-
mak.

“Bunlar yapılıncaya, netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken, onun
beyan ve anlatış tarzı, Türk çocuğu yazarken, onun ifade üslûbu, kendisi-
ni dinleyenleri, onun yürüdüğü yola götürebilecek bir kabiliyeti sayesinde,

Türk çocuğu kendisini dinleyen veya yazısını okuyanları, peşine takarak yüksek Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir.”

“Bu edebiyat telakkisi, böyle bir edebiyat tedrisi sayesinde ki, edebiyat medlûlünden anlaşılan gayeye varmak mümkün olabilir.”¹⁵

a. Şiir

Gazi'nin, her halde ilk olarak ilgilendiği sanat dalı edebiyat ve husu- siyle şiir olmuştur. Kendisinin de şiirler yazdığını biliyoruz. Bu geçici bir heves gibi görünmesine rağmen, zaman zaman yeniden faaliyete geçen bir yanardağ gibi, uzun yıllar devam etmiştir.

O'na göre şair kimdir ? O, şairi şöyle tarif etmektedir:

“İnsanlarda bir takım ince, yüksek bir necib duygular vardır ki, beşer onlarla yaşar. İşte o, ince, yüksek, derin ve necib duyguları en ziyade duyabilen ve diğer insanlara duyurabilen şairdir.”¹⁶

Onun şiirle tanışmasını, birkaç çizgi ile, tarihin akışı içinde şöyle gösterebiliriz.

1893'te, Selanik Askerî Rüştüyesi'ne kaydolun Mustafa, iki yıl sonra okulunu bitirerek Manastır Askerî İdadisi'ne yazılır. O artık Mustafa Kemal'dir. Bu okulda geçireceği dört yıl, O'nun hayatında mühim hadisele- rin ve tanışmaların cereyan edeceği bir devre olacaktır. 15 yaşında bir su- bay adayı olarak Manastır İdadisi'nde ilk gençlik yıllarının bütün heye- canlarını taşıyan Mustafa Kemal, burada, mezun olacağı 1899 yılına ka- dar, ancak hatıralarda bulunabilen birkaç küçük noktadan çıkarabildiğimi- ze göre, bilhassa şiirin sihirli ırmağına yaklaşacaktır. Bu devreden bize ka- dar gelebilen, ilki daha fazla tesir eden iki ad, O'nun Mustafa Kemal ol- masında mühim roller oynamıştır. Biri hatip, diğeri ise asker yapmıştır O'nu. Bu iki ad Ömer Naci ve hitabet hocası alay emini Mehmed Asım Efendi'dir.

Mustafa Kemal'in şiir dünyasının kapısını aralaması, kendisinden üç yaş büyük olan arkadaşı Ömer Naci ile tanışmasından sonraki devreye rastlar. Bursa Işıklar İdadisi'nde okuyan Ömer Naci, hareketlerinin hoş karşılanmaması üzerine evvelâ hapsedilirse de daha sonra Manastır Askerî İdadisi'ne gönderilir.

¹⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 3. B., Ankara 1981, s. 285-286.

¹⁶ Emre, s. 84; *Atatürk'ün Sohbetleri*, s.25; *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.147.

O günlerde Mustafa Kemal'in dünyasında edebiyat, şiir, hitabet gibi kavramların pek yeri yoktur. O, başarılı bir asker olmak için çalışmaktadır. Kitapları askerliğe, matematiğe, Fransızcaya dairdir; içlerinde edebî diyebileceğimiz bir tek kitapçık bile yoktur. Ömer Naci böyle bir zamanda Mustafa Kemal'in dünyasına girivermiştir. Bu karşılaşmayı Mustafa Kemal şöyle anlatır:¹⁷

“O zamana kadar edebiyatla pek temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiç birini beğenmedi. Bir arkadaşımın kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat diye bir şey olduğuna o zaman muttali oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat hitabet hocası diye yeni gelen bir zat, beni şiirle iştigalden men etti.”

— Bu tarz-ı işgal seni askerlikten uzaklaştırır, dedi. Mahaza güzel yazmak hevesi bende baki kaldı.”¹⁸

Atatürk'ün sınıf arkadaşı Ali Fuad Cebesoy da aynı tanışma ve men hadiselerini benzer şekilde anlatır. Ancak burada ilâve bilgiler verildiği için hatıradan naklen almayı faydalı buluyorum.

“... Yeni arkadaşlar buldu. Bunlar arasında Ömer Naci de vardı. Ömer Naci güzel konuşuyor, güzel yazıyordu. Mustafa Kemal der ki, ‘Eğer hitabet hocamız alay emini Mehmet Asım Efendi imdadıma yetişmeseydi, ben de şair olup çıkacaktım. Çünkü hevesim vardı. Asım Efendi bir gün çağırırdı. ‘Bak oğlum Mustafa’ dedi, ‘şiiri filan bırak. Bu iş senin iyi bir asker olmana mani olur. Diğer hocalarınla da konuştum, onlar da benim gibi düşünüyorlar. Sen Naci'ye bakma, o hayalperest bir çocuk. İleride belki iyi bir şair ve hatip olabilir, fakat askerlik mesleğinde katiyen yükselmez.’ Hocamın ne kadar haklı olduğunu hadiseler ispat etti. Çok arzu ettiği halde Naci, erkân-ı harb zabiti olamadı.”¹⁹

¹⁷ Saim Sakaoğlu, *Atatürk'ün Dili: Türkçe*, Erzurum 1981, s.18-19 (basılmamış araştırma).

¹⁸ Ahmet Emin Yalman'ın Atatürk'le yaptığı ve 10 Ocak 1922 tarih ve 1468 sayılı *Vakit* gazetesinde yer alan mülakattan; Afet İnan, “Atatürk ve Edebiyat,” *Millî Yol Atatürkçülük*, cilt 1, 31 Ocak 1971, s.17.

¹⁹ Ali Fuad Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul 1967, s.17; Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci*, İstanbul 1973, s.24.

Yirminci yüzyıla girilmişti. Yıllar ilerliyordu. Artık Mustafa Kemal sadece iyi bir şiirsever değildi; o, aynı zamanda şiirler de yazıyordu. Ressam Arif Kaptan'ın babasından dinlediğine göre O, geceleri ahabap evlerinde şiir toplantılarına katılıyor, şiirler okuyordu.

"Daha bir kurmay yüzbaşısı iken İstanbul'da Vezneciler'de sık sık görmeğe gittiği arkadaşı Evrenoszâde Mahir Bey'in konağında haftanın bazı geceleri toplanıp şiirler okuduklarını, bu arada Mustafa Kemal'in de kendi şiirlerini arkadaşlarının - dikkatini çeken bir lîlilikle - okuduğunu babam anlattı."²⁰

Bu toplantıların yapıldığı yıllarda Mustafa Kemal daha 25 yaşında ya vardı, ya yoktu. Şam'a gitmemiş, kuralarını beklemektedir. Ancak O'nun vatan sevgisi herkesçe bilinmektedir. Nitekim şiir toplantılarının yapıldığı gecelerin birinde şu mısraları okuyuverir:

Gafil, hangi üç asır, hangi on asır,
Tuna ezelden Türk diyarıdır.
Bilinen tarihler söylememiş bunu,
Kalkıyor örtüler, örtülen doğacak.
Dinleyin sesini doğan tarihin,
Aydınlıkta karaltı, karaltıda şafak,
Yalan tarihi gömüp doğru tarihe giden.

Asya'nın ortasında Oğuz oğulları,
Avrupa'nın Alplarında Oğuz torunları,
Doğu'dan çıkan biz, Batı'da yine biz,
Nerde olsa, ne olsa kendimizi biliriz.
Hep insanlar kendilerini bilseler,
Bilinir o zaman ki hep biliriz.
Türk sadece bir milletin adı değil,
Türk bütün adamların birliğidir.
Ey birbirine diş bileyen yığınlar,
Ey yığın yığın insan gafletleri,
Yırtılsın gözlerdeki gafletten perde,
Dünya o zaman görececek hakikat nerde,
Hakikat nerde ?²¹

²⁰ Kaptan, a.g.m., 78.

²¹ A.g.m., daha fazla bilgi için bkz. İsmail Habîb Sevük, *Atatürk İçin*, Ankara 1981, s.83-88 ve 132-137.

1950 yılında bir gazetenin Sanat ve Edebiyat sayfasında yer alan bu şiir, İsmail Habib Sevük ve Melahat Özgü'nün kanaatlerine göre Mustafa Kemal'indir.²²

Türk ordusunun askerî meseleleri iyi bilen subayların edebiyatı da bilmesi, sevdikleri şairlerden şiirler okuması tabii bir vakiadır. Nitekim Mustafa Kemal de çeşitli vesilelerle sevdiği paçalardan okuyacak, hatta onlara nazire diyebileceğimiz, ufak değişikliklerle cevaplar bile verecektir. 1908'den sonra Makedonya'da yapılan manevralarda faal rol oynayan subaylardan biri de Mustafa Kemal'dir. Tatbikat yapmak için Manastır'a giden heyette o da vardır. Manastır yolculuğunu Afet İnan şöyle anlatmaktadır:²³

“Heyeti taşıyan trenin bir kompartımanda, iki arkadaş, hoca ile talebesi Binbaşı Naci (General Eldeniz) ve Mustafa Kemal'e büyük Türk şairi Ziya Paşa'nın şu iki mısraını okuyor.

Yâ Rab, ne eksilirdi deryâ-yı izzetinden
Peymâne-i vücuda zehrâb dolmasaydı.

“Hocasından bunu işiten Mustafa Kemal, kısa bir teemmülden sonra, ‘Hocam, büyük Türk şairi vücut peymânesini zehrâb ile dolduracağına bu peymâneye zehrâb katmamasını isteseydi, yani,

Yâ Rab, ne eksilirdi deryâ-yı izzetinden
Peymâne-i vücuda zehrâb katmasaydın.

deseydi daha muvafık bir şey söylemiş olmaz mı idi ? Görüyorum ki bu sözler acının ifadesidir.”²⁴

10 Ocak 1921'de, Birinci İnönü Zaferi'nin kazanılmasından üç gün sonra, Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapar. Konuşmasını, artık sık sık göreceğimiz, millî şairlerimizden mısralar okuyarak bitirme hasletinin ilk ve en güzel örneğini vererek bitirecektir.

“Arkadaşlar, Muhittin Bey'in gayet kıymetli sözlerinin nasıl ettiği hissiyata tercüman olmak üzere bir iki kelime arz edeceğim. Milletimiz bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok

²² Kaptan, *A.g.e.*, s. 78-79; Melahat Özgü, “Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı,” *Atatürk Konferansları I.*, Ankara 1964, s.31; Saim Sakaoğlu, “Atatürk ve Millî Kültürümüz,” *Diş Hekimliği Fakültesi Yıllığı*, sayı 4, Erzurum 1984, s.37.

²³ *Atatürk'ün Dili: Türkçe*, s.21.

²⁴ *Atatürk Hakkında ...*, s.77-78,

ümitvardır. Bunu ifade için şunu arz edeceğim. Kendilerinin tabiri vechile cennetten vatanımıza nighbân olan merhum Kemal demiştir ki:

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini,
Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini.

“İşte bu kürsüden, bu Meclis-i âlinin reisi sıfatıyla heyet-i âliyyenizi teşkil eden bütün âzanın herbiri namına ve bütün millet namına diyorum ki,

Vatanın bağına düşman dayasın hançerini,
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini.”²⁵

O, 1 Mart 1922’de Büyük Millet Meclisi’ni açış konuşmasını, tıpkı biraz evvel dediğimiz gibi, yine bir şairimizin çok ünlü bir beyitiyle bitirir.

“Bu yeni seneye her zamandan ziyade emin, her zamandan ziyade sakin bir vaz-ı vakar ile giriyoruz. ... Bizim için şûle-i hayat ve ensâl-i âtiye için ümid-i necat olan mukaddes gayemize bilâ-âram yürüyeceğiz ve fakat, tevfiyat-ı Subhaniye behemahal muvakkak olacağız.

Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta,
Çekmez kürenin sırtı o tâbût-ı cesimi.”²⁶

Gazi, bu beyiti çok sevmektedir. Midhat Cemal’in, adeta vatan sevgisiyle bütünleşmiş gibi görünen bu beytini O, 30 Temmuz 1925 tarihinde, Kastamonu’da yaptığı bir konuşma sırasında bir defa daha söyleyecektir. Gazi’nin konuşmasının sonunda söz alan öğretmen Sabri Bey, inkılâplara sahip çıkılacağını, onların korunacağını söyler. Tekrar söz alan Mustafa Kemal şu kısa konuşmasını yaparak sözlerini bitirir:

“Efendiler, gösterdiğiniz kıymettar teyakkuz ve intibahtan çok müte-hassisim. Sesim müsait değil, bu nutka da müsaade ederseniz bir beyitle cevap vereyim:

Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta,
Çekmez kürenin sırtı o tâbût-ı cesimi.”²⁷

29 Ağustos 1928, yeni harflerin sıkça konuşulduğu günlerden biridir. O gece Gazi, Dolmabahçe Sarayı’nda geç vakte kadar devam eden bir

²⁵ *Atatürk’ün Söylev ... I*, s.154.

²⁶ *A.g.e.*, s.244-245.

²⁷ *Atatürk’ün Söylev ... II*, s.217.

toplantı tertip ettirir. Güzel Sanatlar Birliği'nin Edebiyat Şubesi Yönetim Kurulu'ndan Peyami Safa, Orhan Seyfi (Orhon) ve Halit Fahri (Ozansoy) de vardır. Orda şairleri imtihan eden Gazi, Ozansoy'a şunları söyler:

“Mutlak dahil olduğun parlak Türk devrinde şair olduğunu isbat edeceksin. Şiirlerin şen, şatur, faal Türk milletinin sürür, şetâret, faaliyet his ve hareketlerini terennüm edecektir. Buna mevcudiyetini hasredeceksin.”

“Kökü çok büyük olan, dalları ondan daha büyük olacak olan bir ırkın çocuğu olarak, mensub bulunduğun millete lâıyk şiirler yazacaksın. Bunu yaparsan kimse itiraz edemez ve kabul ediyorum ki, o zaman muvafak oldum diyeceksin.”²⁸

Atatürk'ün sevdiği şairler arasında Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul ve Yahya Kemal Beyatlı'yı sayabiliriz. Namık Kemal'in şiirlerini ezberlediğini, Harbiye'de iken bunları okuduğunu biliyoruz. 14 Ekim 1925 tarihinde ziyaret ettiği İzmir Muallim Mektebi'nde yaptığı konuşmada da şöyle demişti:

“Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun cümlece malum olan bir sözünü hatırlatırım:

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.”²⁹

Mehmet Emin'in, “Cenge Giderken” şiirini de içine alan *Türkçe Şiirler* adlı kitabı 1899'da çıktığı zaman, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ömer Naci tarafından dili dolayısıyla tenkit edilmişti. Henüz 21 yaşında olan Ömer Naci'nin tenkitlerinin, muhtevaya dokunmaması, Mehmet Emin'in Atatürk tarafından da sevilmesine vesile olacağı şüphesizdir.³⁰

Mehmet Emin Yurdakul'un, Atatürk'ün hayatında müstesna bir yeri vardı. Gazi, millî şairimizin eserlerini daha çok genç yaşlarında iken okumaya başladığını yukarıda zikretmiştik. Bu tanıma uzun yıllar sürecektir. Gazi, uzun yıllar sonra, Mehmet Emin Yurdakul'un, kendi üzerindeki tesirini açık bir dille ortaya koyacaktır. Devrin Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyat Şubesi Müdürü Faik Reşit Unat'ın da hazır bulunduğu bir akşam yemeğinde, gönüller 30 yılın ötesine kayıp gidecektir. 14 Eylül 1931 akşamını merhum Unat şöyle anlatmaktadır.

²⁸ Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Ankara 1970, s.261-263.

²⁹ *Atatürk'ün Söylev ... II*, s.231.

³⁰ *Atatürk'ün Dili: Türkçe*, s.23.

“Atatürk Boğaziçi'nde Sakarya motoruyla yaptığı bir geziden dönmüş ve sofranın kurulduğu iki yüzlü salonun deniz yönündeki balkonuna çıkılarak, uzunca bir süre sohbet edilmiş, gece yarısına doğru da sofraya başına geçilmişti. Bulunanlar arasında Tefik Bıyıklıoğlu'yu, Avrupa'daki bir geziden yeni dönmüş bulunan rahmetli doktor Reşit Galip'i, Kurum üyelerinden Hasan Cemil Çambel'i, rahmetli Cevat Abbas Gürer'i, Bayan Sabiha Göçen'i hatırlıyorum.”

“Balkonda iken konuşulanlar türlü konulara değinmekle birlikte, özellikle Türklük bilinci ve bunun memleketteki gelişmesi üzerinde durulmuştu. Atatürk kendi hayatından da örnekler vererek bu konudaki düşüncelerini açıklamış, kendine özgü tatlı konuşuşuyla şunları anlatmıştı:

“Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hakimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türkten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırkdaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken, 'kavm-i necib' deyimi ile sıfatlandırılmak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu.”

“Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenci iken okuduğum, 'ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur" mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum.”³¹

Atatürk, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 16. Kolordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunuyordu. 7 Kasım-25 Aralık 1916 tarihlerini içine alan 49 günlük hatıra defterindeki kayıtlardan öğrendiğimize göre o, Namık Kemal'in *Tarih-i Osmanî*, Tefik Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*, Ahmed Hilmi'nin *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür* gibi kitaplarının yanında Mehmet Emin Yurdakul'un *Türkçe Şiirler* adlı kitabını da okumuştur.³²

Millî şairimiz Mehmet Emin Yurdakul, millî mücadeleye kaulmak üzere İnebolu'ya gelir. Gazi'nin, bu hareket karşısında duyduğu sevinç ve memnuniyet sonsuzdur. Onun, 1 Nisan 1921 tarihinde, Türkiye Büyük

³¹ Faik Reşit Unat, “Ne Mutlu Türküm Diyene.” *Türk Dili*, cilt 13, sayı 146, 1 Kasım 1963, s.76-77.

³² Şükrü Tezer, ‘Yay.’, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara 1972, s. 72.

Millet Meclisi Reisi sıfatıyla İnebolu'ya gönderdiği telgraf metni aynen şöyledir:

“İnebolu'da Millî Şairimiz Mehmed Emin Yurdakul Beyefendi'ye,

Türk milliyetperverliğinin ilâhî mübeşşiri olan şiiirleriniz bugünkü mücadelemizin ruh-ı hamâsetine ulk-ı tulû olmuştur. Teşrifinizden duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletimizin mübarek babası olarak selâmlarım.”³³

Gazi'nin, millî şairlerimizden Namık Kemal'e karşı da sevgi beslediğini yukarıda zikretmiştik. İki Kemal hayatta iken görüşmemişlerdir; zirâ Gazi daha yedi yaşında bir çocuk iken Namık Kemal vefat etmişti. Ancak, millî şairimizin, kendisi de bir şair olan oğlu Ali Ekrem Bolayır, Mustafa Kemal ile görüşmüş olabilir. Bu konuda kesin bilgimiz yoktur. Ama, İkinci İnönü Zaferi üzerine Ali Ekrem'in Gazi'ye bir tebrik telgrafı gönderdiğini, Gazi'nin de buna cevap verdiğini biliyoruz. Bu cevabî telgrafta, Gazi'nin Namık Kemal'e karşı beslediği saygının açık izleri vardır. Bu telgraf aynen şöyledir:

“İstihbarat Zabiti Vasıtasıyla Dersaadet'te Namık Kemalzâde Ali Ekrem Bey'e,

10 Nisan 337(1921)

Anadolu'nun ruhu, bütün feyz-i mukavemetini âbâ-i tarihinden almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nesheden ervah-ı ecdad arasından mükerrem babanızın pek büyük mevkii vardır.Mecruh vatanın halâs ü istiklali için ölmek yolunda bugünkü nesle tâlim-i fedakârî eden büyük Kemal hakkında tekrar-i tâzimata vesile olan telgrafnâmenize arz-ı şükran-ı mahsuz eyleyirim efendim.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal”³⁴

Gazi'nin Divan şiiirimizi de sevdiğini yakınları sık sık söylemişlerdir. Kılıç Ali, bunlardan birini naklederken şöyle demektedir:

“Ellerini yüzlerine koyarak yine bizzat söyledikleri ve mütehassis oldukları iki tane de gazel vardı.

³³ *Atatürk'ün Söylev ... V*, s.131.

³⁴ *A.g.e.*, s.131-132.

Cânımı cânân eğer isterse minnet cânıma
Can nedir ki anı kurban etmeyim cânânıma“³⁵

Ruşen Eşref Ünaydın'dan nakleden Behçet Kemal ise, bize daha başka şiirleri vermektedir. Gazi, Ruşen Eşref'ten Fuzûlî'nin şiirlerini okumasını istemiş. O da okur, ancak takıldığı veya hatırlayamadığı yerlerde başka beyitlere geçmiştir. Durumu anlatan Mustafa Kemal, “Gerçi cânândan ...” diye fısıldayarak şiiri hatırlatıvermiş.

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir

Bir bahar gecesi sofraya sohbeti sırasında, kesin perhizi dolayısıyla içmeyen bir arkadaşına takılan Gazi, Nedim'in ünlü beytini söyleyerek onu teselli edivermiştir.

Gül mevsiminde tövbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşimansın ey gönül³⁶

Biz, Gazi'nin Ömer Hayyam'ı da okuduğunu, sevdiği bazı rubailerini işaretlediğini biliyoruz.³⁷ *Manzum Rubâiyyât-ı Hayyam Tercümelere* (yazma).

O'nun okuduğu kitaplar arasında, Abdülhak Hâmid'in annesini anlattığı *Validem* (İstanbul, 1329/1913) adlı uzun şiiri de vardır.³⁸

Yusuf Ziya'nın hazırladığı ve 11.3.1933 tarihinde, “Reis Hazretleri, bu kitap, Dil Kurultayında sizden aldığım büyük feyzin ilk küçük eseridir. Ellerinizden öperek huzurlarınıza yükseltirim” diye ithaf ettiği *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul, 1933) içinde yer alan bazı şiirler³⁹ dikkatle okunmuş ve işaretlenmiştir. Hatta, Ümmi Sinan'dan alınan bir şiirde eksik olarak çıkan sonuncu mısra el yazısıyla sayfanın yan tarafına yazılmıştır. Yunus Emre, Ümmi Sinan ve Dertli'den işaret edilen bazı dörtlükleri aşağıya alıyoruz.

Ben yürürüm elden ele
Dost sorarım dilden dile
Gurbette halim kim bile
Gel gör beni aşk neyledi

³⁵ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul 1955, s.87.

³⁶ Behçet Kemal Çağlar, “Atatürk ve Şiir,” *Türk Dili*, cilt 15, sayı 170, 1 Kasım 1965, s.81.

³⁷ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Ankara 1983, s.369-370.

³⁸ *A.g.e.*, s.470.

³⁹ *A.g.e.*, s.212.

Gurbet elinde yürürüm
 Dostu düşümde görürüm
 Uyanır melûl olurum
 Gel gör beni aşk neyledi! (Yunus Emre'den)

Bir pınarın başına
 Bir destiyi koysalar
 Kırk yıl anda durursa
 (Sûla dolası değil) (Ümmi Sinan'dan)

Ref^c it nikâbını ey vechi enver,
 Zulmette gönlümüz olsun münevver,
 Şarabı lâ^clinin lezzeti dilber,
 Gezdirey meyhane meyhane beni! (Dertli'den)⁴⁰

Bu şiirlerin dışında başka şiirlere de işaretler konulmuştur. Bu antolojinin son sayfasında, “Gençlik Marşı” (Dağ başını duman almış)’nın el yazısı ile yazılmış metni yer almaktadır.⁴¹

Atatürk’ün pek bilinmeyen bir yönü de bir mersiyenin güftesini bizzat yazmasıdır. ‘Riyâset-i Cumhur İncesaz Heyeti Şefliğinden Emekli’ Atatürk’ün hafızı, aynı zamanda binbaşı rütbesinden emekli olan Yaşar Okur, bu hususu şöyle anlatmaktadır:

“Ertesi sabah Yalova’ya teşrif ettiler. Bir hafta sonra döndükleri zaman bu sefer de huzurlarına çıktığımda (Şükrü Naili Paşa’nın ölümünden dolayı hâlâ) çok üzüntülü idiler.

“Al kağıt, kalem ... söylediklerimi not et, diye emir buyurdular. Hem o anda söyledikleri şu sözleri tesbit ettim.

Büyük Türk ordusu
 Büyük bir kahramanı toprağa veriyor
 Ulu Türk milleti
 Değerli bir evladını toprağa veriyor
 Toprak!
 Bu değerliyi koynuna almaktan zevk mi duyuyorsun ?
 Bize dersin ki
 Bu kıymetliniz bağrımda
 Açacaktır kahraman çiçekleri

⁴⁰ A.g.e., s.213.

⁴¹ A.g.e., s.214.

Sükûn buluruz
Sükûn buluruz
Ancak o zaman
Gözlerimizin yaşı
Seni sular.

Dikte ettirdikleri bitince şu emri verdiler:

“Şimdi kütüphaneye gidiniz, bu güfteyi mersiye şeklinde besteleyip bana getiriniz.”

Güfteyi pek kısa bir zamanda besteledim, huzurularında okudum. Çok memnun ve mütehassis oldular. Birkaç defa tekrar ettirdikten sonra:

“Bu mersiyeği yarın Millî Müdafaa Müsteşarı Derviş Paşa'nın kabrine koyunuz.” diye emrettiler.

Ertesi gün Derviş Paşa'nın cenazesi merasimle Maçka Mezarlığı'na götürüldü. Merasim sırasında mersiyeği segâh makamında okudum. Gözlerimizin yaşı toprağı suladı ve ancak o zaman sükûn bulduk.”⁴²

b. Roman

Gazi'nin gençliğinde ve daha sonraki yıllarda hangi romanları okuduğunu bilemiyoruz. O'nun okuduğunu bildiğimiz tek roman Alphons Daudet'in *Sapho* adlı eseridir. O, bu romanı, Doğu Anadolu'da bulunduğu sırada 19 Kasım 1916'da okuyup bitirmiştir. Hatıra defterinden öğrendiğimize göre O, bu romanın özetini de defterine geçirmiştir.⁴³

c. Tiyatro

O'nun tiyatro eseri olarak, Abdülhâk Hâmid Tarhan'ın *Hakan* (İstanbul, 1935) adlı eserini okuduğunu biliyoruz. O, bu tiyatro eserinin de bazı satırlarının altını çizmiştir.⁴⁴

ç. Atasözü

Gazi'nin okuduğunu bildiğimiz tek atasözü kitabı, 15. asır yazmalarından olup (telif tarihi h. 885/m. 1480) Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan hazırlayıcısı bilinmeyen *Haza Kitâb-ı Atalar Bifermâyed Oğullara* adını

⁴² Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le On Beş Yıl-Dini Hatıralar*, İstanbul 1962, s.34-35.

⁴³ Tezer, a.g.e., s.72.

⁴⁴ Tüfekçi, a.g.e., s.211.

taşımaktadır. Velet İzbudak tarafından *Atalar Sözü* (İstanbul, 1936) adı altında basıma hazırlanan eserdeki bazı atasözleri Gazi tarafından dikkatle incelenmiştir. Bu arada, eserin sonunda yer alan kelimelerden bazıları üzerinde bilhassa durulduğu işaretlerden ve altlarının çizilmelerinden anlaşılmaktadır.⁴⁵

d. *Türkü*

İstanbul Konservatuvarı tarafından Anadolu'da derlenen ve *Anadolu Halk Türküleri* adı altında 10 kitap halinde hazırlanan türkülerden bazıları, Gazi tarafından işaret edilmiştir. Bu türküler arasında Sivas'ta derlenen "Turnalar", Erzincan'da derlenen "Kevank Yolu", Karadeniz sahillerinde derlenen "Lazutlar", Sivas yaylalarında derlenen "Dağlar Dağlar"ı sayabiliriz.⁴⁶

e. *Edebiyat Tarihi*

O'nun, tahsil hayatı boyunca çeşitli edebiyat kitapları okuduğunu peşinen kabul ediyoruz. Daha ileri yıllarda ise ne gibi edebiyat tarihi kitapları okumuştur, onlar hakkında pek az bilgimiz vardır. Gazi'nin işaretlediği kitaplar arasında Ebüzziya Tevfik tarafından hazırlanan *Merhum Namık Kemal Bey* (İstanbul, 1326/1910) adlı monografisi,⁴⁷ Bulgurluzade Rıza'nın hazırladığı *Müntahabât-ı Bedâyi-i Edebiyye*'nin manzum parçalara ayrılan I. cildi (1329/1913)⁴⁸ ve Fuad Köprülü'nün hazırladığı *Azeri Edebiyatına Aid Tetkikler*^{48a} adlı eseri yer almaktadır. Bilhassa sonuncu eserin pek çok yeri işaretlenmiş, satır altları çizilmiştir. Rıza'nın kitabından ise "Nevâ-i Emel" adlı şiir ile Namık Kemal'in "Şair nedir?" adlı açıklaması örnek olarak alınmıştır. Şiirdeki bir mısra, Gazi'nin millî konulardaki hassasiyetini dile getirmesi bakımından çok ilgi çekicidir: Milleti kurban edenler millete kurban olur.

B. *Resim*

Resim sanatı, Türkler arasında pek gelişmiş bir sanat değildir. Türk insanı resmin yerine geçmek üzere daha başka, fakat benzer yolları dene-

⁴⁵ *A.g.e.*, s.20.

⁴⁶ *A.g.e.*, s.13-14.

⁴⁷ *A.g.e.*, s.466.

⁴⁸ *A.g.e.*, s.399-400.

^{48a} *A.g.e.*, s.42-43.

miştir. Çinicilikte, minyatürcülükte, ebruculukta biz resim anlayışının daha başka bir açıdan yakalandığını görürüz. Kütüphanelerimizi süsleyen nice ciltli eserlerin her sayfası bir tablo değerinde emekle ortaya konulabilmiştir. Bir duvar resmi gibi kocaman, bir tablo gibi oldukça büyük sahtıları işlemek yerine, küçücük, adeta avuç içi kadar olan kitap sayfalarını işlemek, onlara hayat vermek, her halde, öbürlerine göre hiç de kolay olmamalıdır.

Gazi, daha cephelede kan ve barutun kardeş olduğu günlerde resme ilgi duymaya başlar. Çanakkale savaşları sırasında Wilhelm Kraus adlı bir Alman ressama kabataslak olarak bir resmini yaptırır. Cumhurbaşkanlığı sırasında, Almanya'dan gelen Artur Kampi, Atatürk'ü çalışırken portresini çizer. Ancak, Gazi'nin poz vermesi fazla zaman alacağı için, vücudu seryaver Rusuhî Bey'den tamamlanır. Müşir elbiseli resimde böyledir. Onun pek çok pulda gördüğümüz bir resmi ise Türk ressamı Saip Muallâ tarafından yapılmıştır.⁴⁹

Resim-Heykel Müzesi O'nun emriyle kurulmuş ve Türk plastik sanatlarının bu iki kardeş dalı, sıcak bir yuvaya kavuşmuştur. 1937 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın Velihaht Dairesi, Resim ve Heykel Müzesi'ne tahsis edilmiştir. Böylece, eski Türk ressamlarının eserleri gün ışığına çıkmıştır.⁵⁰

Bu güzel gelişmeyi, bir de sanatkârların dilinden dinleyelim. Nurullah Berk, Müze'nin kurulmasına rastlayan günleri şöyle anlatır:

“Yüzyıllık plastik sanatımızın en seçkin eserleri, ya Dolmabahçe Sarayı'nda, ya eski köşk ve konaklarda, ya da Bakanlıkların nemli depolarında, toz toprak içinde pinekliymiş. Saraylarda, konaklarda, köşlerde, depolarda bekleyen eserler, bir bir toplanarak Saraya getirilmiş. Böylece 19. yüzyıl primitiflerinin, Süleyman Seyyid'in, Şeker Ahmed Paşa'nın, Hüseyin Zekâî Paşa'nın, Halil Paşa'nın, Osman Hamdi Paşa'nın, izlenimcilerin, sonunda da yeni kuşağın eserleri toplanmış, her birine birer salon ayrılmış. Müzeyi, İkinci Tarih Kongresi'nin sergisinden sonra Atatürk açmış ve tam 17 salon olan bu serginin salonlarını bir bir gezmiş ve her tablonun, her heykelin önünde durarak müdüründen (Halil Dikmen) Türk resminin başlangıçtan 1937 yılına dek değişme ve gelişmelerini öğrenmek istemiş.”⁵¹

⁴⁹ Aksel, *a.g.e.*, s.7.

⁵⁰ Kaptan, *a.g.e.*, s.81; Melahat Özgü, “Atatürk Sergi ve Müzede,” *Türk Dili*, cilt 12, sayı 146, 1 Kasım 1963, s.100.

⁵¹ Özgü, *a.g.e.*, s.100.

Aynı hadiseyi, bir de müdür Halil Dikmen'in ağzından dinleyelim:

"Zamanımızın sanat anlayışının örneklerini veren 16. salona geldiğimiz zaman, Atatürk, artık müzenin havası içine iyice girmiş bulunuyordu. Eserler üzerinde merakla duruyorlardı. ... O'nu en çok ilgilendiren Zeki Faik İzer'in 'İnkılâp Yolundan' adlı yağlıboya tablosu oldu. Benden eserin konusunu anlatmamı istedi. ... Bu açıklama Atatürk'ün pek hoşuna gitti ve tablonun önünde bir süre daha durduktan sonra 'Güzel' dedi."⁵²

C. Heykel

Türklerde, heykel sanatının Cumhuriyet'ten sonra geliştiği bir gerçektir. Bu gelişmede Gazi'nin büyük payı vardır. O, çeşitli vesilelerle Türk büyüklerinin heykellerinin yapılmasını istemiş, onların hatırlanmalarını sağlamıştır. O'nun bu konudaki çeşitli tarihlerdeki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz.

Çıktığı bir Anadolu seyahati sırasında uğradığı Bursa'da, 22 Ocak 1923 tarihinde, Şark Sineması'nda halka hitaben yaptığı bir konuşmasındaki şu görüşleri dikkat çekicidir:

"Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemahal heykel yaparak ve heykeltraş yetiştirecektir."⁵³

2 Ağustos 1935 tarihinde, o günkü adıyla Türk Tarihini Araştırma Kurumu olan bugünkü Türk Tarih Kurumu'na el yazısıyla kaleme alarak verdiği emirde şöyle demiştir:

"Sinan'ın heykelini yapınız."⁵⁴

Heykel ve abidelerle ilgili olarak Dünya gazetesinin 1956 yılında açtığı bir ankete verdiği cevapta Afet İnan, Gazi'nin görüşlerini şöyle dile getiriyor:

"Atatürk bilindiği gibi tarih tetkikleri yapan ve buna önem veren bir insandı. Ancak bir devlet adamı olduğu düşünülünce onu sadece siyasî ve askerî tarihlerle uğraştığı ve o sahalarda yetişmiş insanların tanınmasını ve hatta heykellerinin yapılmasını istemiş olduğu düşünülebilir. Bu cihet de doğrudur. Meselâ İstanbul'da Fatih'in, Kanunî Süleyman'ın ve diğer

⁵² A.g.e.

⁵³ Atatürk'ün Söylev ... II, s.66.

⁵⁴ Atatürk Hakkında ..., s.183-184.

Türklüğe şeref getirmiş Osmanlı devlet adamlarının heykel ve abidelerini görmeyi arzulamıştır. Nitekim kendi zamanında büyük denizci Barbaros Hayreddin'in İstanbul'da dikilecek heykeline hususi ilgi göstermiştir.”⁵⁵

Gazi, “Fatih Mehmet büyük adamdı, büyük”⁵⁶ derken, onu yaşatmayı da düşünüyordu. Fatih Sultan Mehmet'e olan bağlılığım, başbakanlarından Celal Bayar'ın ağzından dinleyelim:

“Rumelihisarı'nı restore etmek ve orasını halkın istifadesini açarak buraya, denize karşı Fatih'in büyük bir heykelini yükseltmek aklıma gelmişti. Bu tasavvurumu Gazi Hazretlerine arz ettim. Çok tasvip ettiler. Atatürk Fatih'in büyük bir kumandan, bir Türk kumandanı olarak her zaman tanımış ve takdir etmiştir.”

“Dolmabahçe Sarayı'ndaki resim galerisinden geçerken, orada Fatih'in at üstünde ve onun tablosu önünde duraklayıp bunu takdir ve seyretmekten zevk alırdı. Fatih'in heykelinin bu suretle yapılması düşünülüydü. Heykelin oraya konulmak istenmesinin sebebi Hisar'ın İstanbul fethine bir mukaddime teşkil eylesidir. Nazarımızda oranın büyük ehemmiyeti vardır. Hatta o zaman bu tasavvur amelî bir şekil de almış, istimlak işleri için ilk adım atılmış ve o vakitki İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ lâzım gelen faaliyete koyulmuştu. Mamafih Atatürk İstanbul'da yalnız Fatih'in değil, onunla beraber yedi sekiz Türk büyüğünün ve münevverinin de heykelini diktirmek emel ve tasavvurundaydı. Bunların başında Fatih geliyordu. Bu büyükler arasında Mimar Sinân, Barbaros Hayreddin, Timurlenk, İbni Sina gibi bazen kılıç, bazen kalem, bazen de her iki mesleğin hünerini nefislerinde birleştirmiş simalar vardı.”⁵⁷

Ç. *Musikî*

Atatürk'ün musikîyle ilgisi had safhada idi. Bu sebeple, onun musikî konusundaki görüşlerini nakledenler bazen farklı şeyler kaydetmişlerdir. Bu konuyu şöyle özetleyebiliriz:

Atatürk halk müziğimizi çok sever ve kendisi de söylerdi,

O, Batı'ya açılırken, onların musikîsinin de öğrenilmesini isterdi,

⁵⁵ *A.g.e.*, s.183.

⁵⁶ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1956, s.175.

⁵⁷ Celâl Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 1955, s.117-118.

Ancak, bazı kaynaklarda, 'Bizans Müziği' diye kötilediği iddia edilen ve bugün 'Klasik Türk Müziği' dediğimiz musikimizi devamlı olarak dinlemiştir.

Yahya Kemal doğup büyüdüğü, çocukluğunun geçtiği yerleri şiirlerinde anmak suretiyle oralara karşı duyduğu hasretini dile getirmiştir. Gazi de benzer bir hasreti, bugün 'Rumeli Türküleri' adını verdiğimiz türkülerimizi dinleyerek gidermeye çalışmıştır. Onun sevdiği türküleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Alişimin kaşları kare	8. Maya dağdan kalkan kazlar
2. Atladım bahçeye girdim	9. Manastır
3. Ayağına giymiş sedef nalini	10. Pencere açıldı Bilâl oğlan
4. Bülbülüm	11. Şâhane gözler
5. Dağlar Dağlar	12. Yemenim uçları
6. Gide gide yarelerim derildi	13. Zeynep ⁵⁸
7. Köşküm var deryaya karşı	

Bu türküleri en iyi icra eden sanatkâr Safiye Ayla idi. Gazi, İstanbul'da kaldığı günlerde Safiye Hanım Dolmabahçe'ye davet edilir, klasik parçalarla birlikte türküleri de söylerdi. Ancak bu türkülerin arasında Anadolu türküleri de vardı. Zeynep, bir Sivas türküsi olup güftesi Âşık Süleyman'a aittir.

Örnek olmak üzere bu türkülerden birinin metnini sunuyoruz:

Köşküm Var Deryaya Karşı

Köşküm var deryaya karşı
Durmaz akar gözüm yaşı
Sevdadır her işin başı

Gönül git seyreyle
Gel bana söyle

Elmayı nazik soyarlar
Çini tabağa koyarlar
Güzel olanı severler

Gönül git seyreyle
Gel bana söyle⁵⁹

⁵⁸ Refik Ünal, *Atatürk'ün Sevdiği Türküler*, Ankara, s.58.

⁵⁹ *A.g.e.*, s.23.

O'nun sevdiği klasik Türk musikisi parçalarına gelince ... Kılıç Ali'nin anlattığına göre bu eserler arasında hayli ağır olanlar da vardır. Gazi'nin klasik musikî ile olan ilgisini Kılıç Ali şöyle anlatıyor:

“Kendilerinin sevdikleri bazı şarkılar vardı ki onları bizzat ve büyük neşe ile söylerlerdi. Alaturka sazı peşrevinden başlayarak saz semaisine kadar bütün kaideleriyle dinlemeye tahammül edemezlerdi. Yarı yerde fasılı kestirir, aynı makamdan olsun olmasın, kendi sevdiği şarkılara başlatırlardı. Atatürk'ün sevdiği başlıca şarkılar şunlardı:

1. Cânâ! Rakibi handan edersin
2. Habgâh-ı yâre girdim arz için ahvâlimi
3. Kaçma mecburundan ey âhû-yı vahşî, ülfet et
4. Mâni oluyor hâlîmi takrîre hicâbım⁶⁰

Falih Rıfki Atay, O'nun her iki Türk musikisine olan sevgisini, ünlü eseri Çankaya'da şöyle dile getirmiştir:

“Mustafa Kemal yalnız Rumeli türkülerini mat sesi ile güzel ve tatlı söylemekle kalmaz, klasik alaturka musikî makamlarını da bilirdi.”⁶¹

O'nun musikî ile ilgili görüş ve faaliyetlerinden bazılarına da kısaca temas etmek isteriz.

Gazi, “Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkından işitilebilir,”⁶² diyerek, halk türkülerimize verdiği değeri ortaya koymuştur.

Birkaç defa Atatürk'ün musikî meclisinde bulunan halk musikîmimizin üstadlarından Sadi Yaver Ataman, O'nun saza verdiği değeri şöyle anlatmaktadır:

“Zafer'den sonra, Atatürk'ün İstanbul'a ilk gelişlerinde, zamanın ünlü yazarlarından Ahmet Rasim Bey, Tanburacı Osman Pehlivan'la beni bir akşam Dolmabahçe Sarayı'na götürmüştü. İstanbul'da tahsile gelmiş toy bir Anadolu çocuğuydum. Böyle seçkin bir topluluğa ilk kez girmiş olmanın, hele Atatürk'ü yakından görmenin engin heyecanı yüreğimi kaplayıvermişti. Teferruata girerek sözü uzatmayayım, Osman Pehlivan'la çaldığı-

⁶⁰ *Atatürk'ün Hususiyetleri*, s.87.

⁶¹ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1969, s.31.

⁶² *Aydın Tarihi*, s.72; 1930'dan *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.149.

mız birkaç parçadan sonra, kendilerinin arzusu ile tek başıma bir bozlak ayağı ve bir oyun havası çaldım. Çaldığım havanın adını, nereli olduğumu, İstanbul'a niçin geldiğimi sordular.Cevaplar verdim. İstanbul'a tahsil için geldiğimi söyleyince, 'Ne tahsil edeceksin ?' diye sordular. 'Diş hekimliği okuluna girdiğimi, ayrıca da o sırada adı Darü'l-Elhân olan konservatuvara devam ettiğimi söyledim."

"Bu iyi işte, sanatı bilgiyle techiz etmekte fayda vardır, dediler ve sazı kendisine vermemi emrettiler. Aldı ve hiç unutamadığım şu sözleri söyledi:"

"Genç arkadaşşıma teşekkür ederim. Bize Anadolu'nun güzel seslerini getirdi. Beyler, şu gördüğünüz küçük sazın bağrında bir milletin kültürü dile geliyor. Bir milletin kültür hareketlerini ve seviyesini millî geleneklerine bağlı kalarak, medenî dünyanın kendisine ayak uydurmaya mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Bu küçük sazın bağrından kopan güzel nağmeleri bu istikâmette geliştirmeye ehemmiyet ve kıymet verilmelidir."⁶³

Türk tiyatrosunun gelmiş geçmiş ve büyük icracılarından olan Vasfi Rıza Zobu'da, bir zamanlar kendisinin de klâsik Türk musikisiyle uğraştığını söyleyerek bizim bilmediğimiz bir cephesinden bahisle, Gazi'nin yanlış anlaşılan bir sözü ile ilgili hatırasını şöyle nakletmektedir:

"Bir akşam huzurlarında okuduğum bir şarkıdan sonra Atatürk şöyle söyledi: 'Şu okunan güzel eseri ben zevkle dinledim, sizler de öyle. Ne yazık ki, sözlerimi yanlış anladılar. Ben demek istedim ki bizim seve seve dinlediğimiz Türk bestelerini Avrupalılara da dinletmek çareleri bulunsun. Türk musikisini milletlerarası bir sanat haline getirelim. Türk'ün nağmelerini kaldırıp atalım da sadece garp milletlerininazardan musikisini alıp kendimize mal edelim, yalnız onları dinleyelim demedim."⁶⁴

Bu konuyu daha fazla uzatmak istemiyoruz. Bu, başlı başına bir konu olup erbabınca yeniden ele alınıp işlenmelidir.

D. Tiyatro

Atatürk'ün, "Asker olmasaydım aktör olurdu" ⁶⁵ sözünü hepimiz biliriz. Gerçi O, devlet başkanlığı sırasında fiilen sahneye çıkmamış, ama çe-

⁶³ Sadi Yaver Ataman, "Milletler Arası Folklor Kongresi ve Bir Bildiri Münasebetiyle", *Türk Folkloru*, cilt 3, sayı 25, Ağustos 1981, s.13-14.

⁶⁴ *A.g.m.*, s. 15.

⁶⁵ Müjgan Cunbur, *Atatürk ve Millî Kültür*, Ankara 1981, s.97.

şitli eserlerin yazılmaları sırasında düzeltmelerde bulunmuştur. Bu konuda şu tesbitlerimizi sunmak isteriz.

“Münir Hayri Eğeli'nin yazdığı üç sahne eserinin, bizzat Atatürk tarafından düzeltilmiş müsveddeleri bugün Millî Kütüphane koleksiyonlarını değerlendirmektedir. Sonra, Faruk Nafiz Çamlıbel'in 'Akın' piyesiyle yazılış sırasında özellikle meşgul oldukları, hatta eserin sonunu değiştirttikleri bilinmektedir.”⁶⁶

10 Haziran 1926 tarihinde, Bursa'da temsiller veren Reşit Rıza ve Muvahhit Beylere hitaben söylediği şu sözler, O'nun bu sanat dalına verdiği ehemmiyetin güzel bir örneğidir.

“Sizleri çok takdir ederim. İnkılâbımızda sizin de mühim hizmetleriniz vardır. Şimdiye kadar gördüğüm temsiller içinde sizin temsilleriniz gibi muntazam ve sanatkârânesini seyretmemiştim. Sanatınızı meslek ittihaz ederek azmetmenizi, arkadaşlarınızla samimî olarak geçinmenizi bilhassa tavsiye ederim. Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolu'muzu baştan başa dolaşıp halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize muntazam devam ediniz.”⁶⁷

O, Devlet Tiyatrolarının da kurucusudur. Bugün, pekçok sahnede perdelerini açan, Anadolu'muzun pekçok bölgesine de imkânları nisbetinde gidebilen bu tiyatromuzun kuruluşunun şöyle bir hikâyesi vardır; kuruluşunda emeği geçenlerden Münir Hayri Eğeli anlatmaktadır:

“Atatürk tarih davasını merak ettiği zaman Faruk Nafiz'e *Akın-Kahraman* trilojisini yazdırmış ve bu eserler Ankara Türkocağı binasından İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Gazi Terbiye Enstitüsü talebelerine benim idaremede ve İbrahim Necmi ile Halil Vedat Fıratlı'dan mürekkep bir heyetin nezaretinde oynattırılmıştı. Atatürk bundan çok memnun kaldı. Arkasından Behçet Kemal'le beraber hazırladığımız *Çoban* piyesi oynandığı zaman Atatürk,

“Tiyatro, bir memleketin kültür seviyesinin aynasıdır. Bu faaliyete devam edelim,” emrini verdi. Ben o vakit,

“Efendim, bu işleri, başka gayeler için kurulmuş mektep talebelerine yaptırmak müşkül olur. Emir buyurulursa bu iş için bir hususî mektep kurulmalıdır,” dedim. Derhal:

⁶⁶ A.g.e.

⁶⁷ *Atatürk'ün Söylev ... V*, s.44.

“Muvafık, hemen bir rapor hazırlayın,” emrini verdi.

“Bir hafta içinde Büyük Millet Meclisi’nde ‘Millî Temsil Akademisi Kanunu’ kabul ediliyor ve ben bu müessesenin müdürü sıfatıyla Avrupa’ya gidiyorum.”⁶⁸

Türk yazarları da, Atatürk’ü ve bütün çalışmalarını konu alan pekçok eser kaleme almışlardır. Böylece, büyük işler vatandaşlara sergilenirken, edebî eser olarak da gelecek nesillere armağan olarak kalmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Hayri Muhiddin	: Gazi Mustafa Kemal/1926
Faruk N. Çamlıbel	: Kahraman/1933
Reşat N. Güntekin	: İstiklâl/1933
Aka Gündüz	: Mavi Yıldırım/1933
Nahit S. Örik	: Sönmeyen Ateş/1933
N. Sami Banarlı	: Kızıl Çağlayan/1933
Peyami Safa	: Gün Doğuyor/1937
Celal Tuncer	: Devrim Yolcuları/1937 ⁶⁹

Gazi’nin diğer sanat dalları ile ilgili görüşlerini de vermeyi çok istedik. Ancak, vaktimizin sınırlı olması, onlara da eğilmemize engel olmuştur.

Netice olarak diyeceğiz ki, yukarıda, çeşitli tarihlerdeki görüşlerini vermeye çalıştığımız Atatürk, sanatı hiçbir zaman ihmâl etmemiş, sanatkârı her zaman korumuştur. Türk sanatının bugün ulaştığı noktada O’nun yol göstericiliğinin mühim rolü vardır. Sanatkârlarımızın, O’nun açtığı ışıklı yolda yürümeye devam edeceklerine olan güvenimiz sonsuzdur.

⁶⁸ Metin And, *Atatürk ve Tiyatro*, Ankara 1983, s. 59-60.

⁶⁹ Metin And, “Tiyatroda Atatürk,” *Türk Dili*, cilt 17, sayı 194, Kasım 1967, s.145-147; Mustafa Nihat Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İstanbul 1967.